

Tekerleme Nedir?

Tekerlemeler, söz, sözcük ve seslerin benzerliklerinden faydalanılarak söylenen, yarı anlamlı, hoş cümlelerdir. Ölçülü ve kafiyeli olan basmakalıp sözler denebilir.

- Tekerlemeler bir çeşit söz cambazlığıdır. Hayal ürünü oldukları için yarı anlamlı bazen tamamen anlamsız olabilirler. Tekerlemeler, kalıp olarak kullanılan sözlerdir.
- **Tekerleme**, ses benzerlikleri ile uyaklardan faydalanılarak oluşturulan, belli bir konusu olmayan hatta önemli bir bölümü anlamlı da olmayan ses ve sözlerin akışı bakımından şiirimsi bir türdür. Bir kısım tekerlemeler ise tamamen nesir şeklindedir ve hayal ürünü unsurların veya tasarımların öne çıktığı iç kafiye öneme veren uzunca metinlerdir. Tekerleme türünün en önemli niteliği, herhangi bir konusunun olmayışıdır.
- **Tekerlemeler** anonim halk edebiyatının önemli bir kısmını oluşturur ve yine masal ve ninni gibi öncelikle çocuklara hitap eder. Ancak tekerlemeler, sadece çocuklara yönelik değildir. Sosyal hayatımızın pek çok alanında tekerlemelerle karşılaşırız. Evlilik, düğün, bayramlaşma, misafirlik, doğum gibi mühim olayların bir yerinde, büyükler arasında da tekerlemeler karşımıza çıkar:

Örnek

Ey misafir, kıl namazı, kible sol caniptedir
İşte leğen, işte ibrik, işte peşkir iptedir.

Canip: Yön, taraf.

Peşkir: Havlu.

Evli evine
Köylü köyüne
Evi olmayan
Fare deliğine

Biz yedik Allah arttırsın
Sofrayı kuran kaldırsın.

- Tekerlemelerin hepsinde anlam yoktur. Belli bir ritim içinde söylenir, bu yönüyle ilgi çeker. Böylece çocuklarda ilk şiir zevki oluşur. Tekerleme ahenkli ve uyaklı olması sebebiyle, bazı bilgilerin kolay öğretilmesini de sağlar.
- Tekerlemelerin yapısına bakacak olursak; aynı ya da söyleniş birbirine yakın seslerden oluşan kelimelerin arka arkaya kullanıldığı, bazen aynı kelimenin tekrarlandığı görülür. Bu sıralanış, çoğu zaman anlamlı değildir; ancak kulağa bir müzik parçası gibi hoş gelir.
- Bazen tekerleme bir tabiat taklidi sesle başlar. Bu bir sayışma yahut oyun tekerlemesi olabilir. Tekerlemelerde kafiyeli ses oyunları, cinaslar, tekrar (tekrar) sanatı ve hayal gücü öne çıkar. Dinleyende hayret ve zevk uyandırır.
- **Tekerlemeleri çeşitli gruplara ayırarak örneklendirmek yerinde olacaktır.** Bir kısım tekerlemeler çocuk oyunlarında sayışma, ebe seçimi tekerlemeleridir. Bir kısmı oyunlar içinde kullanılan tekerlemelerdir. Önemli bir bölümü masal tekerlemeleridir ki, çoğunlukla masalların başında kullanılır. Bazen masalın çeşitli bölümlerinde de kullanıldığı görülür. Sözlü edebiyatımızın çok değerli ürünleri olan ninnilerimizin bir bölümü yine tekerleme çeşidindedir.
- Adına daha çok yanıltmaca diyebileceğimiz bir tekerleme grubu daha vardır ki, çoğu zaman eğlence unsuru gibi görülür. Aslında bunlar, kelimelerin doğru ve akıcı söylenmesinde; çıkartılamayan seslerin verilebilmesinde kullanılan önemli dil egzersizleridir.
- Özet olarak **tekerlemeler, anonim halk edebiyatının son derece geniş bir kullanım alanı olan ürünleridir.**

➤ Çocuklar için olanlarını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

- **Sayışma tekerlemeleri**
- **Oyun tekerlemeleri**
- **Masal tekerlemeleri**
- **Ninni tekerlemeleri**
- **Yanıltmacalar**

Tekerlemeler önemli bir dil zenginliğidir. Yazıya geçirilip gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir.

Tekerleme Türleri ve Örnekleri

Masal Tekerlemeleri

- Masalların başlangıcında, ortalarında, uygun yerlerinde ve masalın sonunda söylenen uzunca ya da çok kısa kalıplaşmış sözlerdir.

Örnek

Bir varmış bir yokmuş, vaktin birinde...
Dünya yeni kurulduğunda, ben on beş yaşında bir delikanlı idim. Kazmanın keskin tarafıyla baş tıraş ettiğim, iki atla bir anahtar deliğinden geçtiğim zamanlardı.

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde,
develer tellal, pireler berber iken, ben annemin beşiğini tıngır mıngır salları iken...

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde,
develer top oynarken eski hamam içinde, bir var idi, bir yok idi, aç idik, doymuş idik.

Zaman zaman içinde / Kalbur saman içinde/
Cinler cirit oynarken/ Eski hamam içinde.

O yalan bu yalan/ Fili yuttu bir yılan/ Karıncaya vurduk semer/ Bu da mı yalan?/ Az gittik uz gittik/ Altı ay bir güz gittik/ Bir de dönüp baktık ki/ Bir arpa boyu yol gittik.

Oyun Tekerlemeleri (Sayışmacalar)

- Oyun tekerlemeleri kendileri dışında başka hiçbir türe bağlanamaz. Oyun tekerlemelerinin hepsi doğrudan doğruya oyunlarla ilişkilidir. Bunların çoğu çocuklar tarafından üretilmiştir. Şiirsel özellikleri ön plandadır.

Örnek

O piti piti/ Kare mala sepeti/ Terazı lastik / Jimnastik/ Biz size geldik bitlendik/ Hamama gittik temizlendik.

Çek çek amca/ Burnu kanca/ Al sana bir tabanca/ Tabancada beş kurşun/ bir iki üç dört beş.

İğne battı/ Canımı yaktı/ Tombul kuş/ Arabaya koş/ Arabanın tekeri/ İstanbul'un şekeri/ Hop hop altın top/ Bundan başka oyun yok.

Komşu komşu!/ Huu!/ Oğlun geldi mi?/ Geldi/ Ne getirdi?/ İncik boncuk/ Kime kime?/ Sana bana/ Başka kime?/ Kara kediye/ kara kedi nerede?/ Ağaca çıktı/ Ağaç nerede?/ Balta kesti/ Balta nerede?/ Suya düştü/ Su nerede?/ İnek içti/ İnek nerede/ Dağa kaçtı/ Dağ nerede?/ Yandı, bitti kül oldu.

Leylek leylek havada/ Yumurtası tavada/ Geldi bizim hayata/ Hayat kapısı kitli/ Leyleğin başı bitli.

Oy li li/ Papatya dilli/ Ana dilli/ Baba dilli/ Kız senin adın kaç harfli?

Mustafa Mıstık/ Arabaya kıstık/ Üç mum yaktık/ Seyrine baktık.

Kutu kutu pense / Elmayı yese/ Arkadaşım Neşe/ Arkasını dönse/ Kutu kutu pense/ Elmayı yese/ Arkadaşım Ayşe/ Önüne dönse.

Oooo/ Portakalı soydum/ Baş ucuma koydum/ Ben bir yalan uydurdum/ Duma duma dum/ Kırmızı mum/ Dolapta pekmez/ Yala yala bitmez/ Ayşecik/ Cık cık cık/ Fatmacık/ Cık cık cık/ Sen bu oyundan çık.

Tören Tekerlemeleri

- Tören tekerlemelerinin büyük bir kısmı çocukların gerçekleştirdiği törenlerde söylenir. Bu tür törenlere Anadolu'da çocukların yaptığı "çiğdem pilavı" veya yağmur duası mahiyetinde olan "çömçe gelin" törenleri örnek olarak verilebilir.

Örnek

Kışı aştık yaz geldi
Abdal geldi saz geldi
Yol verin dikenle güller
Evlere çiğdem geldi
Çiğdem çiğdem çiçek
Ebem oldu köçcek

Çiğdem geldi kapıya
Yağ gönderin kapıya
Yağ olmazsa bal olsun
Bir verenin kızı, iki verenin oğlu olsun
Çok verenin çok olsun
Kız başımıza taç
Oğlan yanımıza yoldaş olsun

Dam başında boyunduruk
Dura dura yorulduk
Verirseniz gideriz
Vermezseniz dururuk.

Teknede hamur
Bahçede çamur
Ver Allah'ım ver
Sicim gibi yağmur.

Yanıltmacalar

- Herhangi bir türle ilişkili olmaksızın tek başlarına gelenekte yaşayan tekerlemelerdir. Yanıltmaca olarak bilinen bu tür tekerlemeler "söz canbazlığı" olarak da nitelendirilmekte ve bazı araştırmacılar tarafından böyle adlandırılmaktadır. Bu tekerlemelerin gözle görünen açık işlevi dinleyicileri güldürmek ve eğlendirmektir. Yanıltmacalar, doğrudan doğruya ses yapısı bakımından güçlükler taşıyan ve yanılttığı zaman söyleyeni küçük düşürecek anlamlar taşıyan cümleleri süratle söylemeye dayalı bir eğlenme ve hoşça vakit geçirme etkinliğidir. Aynı zamanda dili kullanmayı geliştiren özellikler de taşır.

Örnek

Keşkekçinin keşkeklenmemiş keşkek kepçesi.

Bir dalda bir kartal, kartal kalkar dal sarkar, dal sarkar kartal kalkar.

Bu yoğurdu sarmısaklasak da mı yesek,
sarmısaklamasak da mı yesek.

Bir berber bir berbere, bre berber gel beraber,
bir berber dükkânı açalım demiş.

Şu köşe yaz köşesi, şu köşe kış köşesi, elinde su şişesi.

Al şu tatatukaları, takatukacıya götür.
Takatukacı takatukaları takatukalatmazsa,
takatukaları takatukalatmadan getir.

Emişle memiş mahkemeye gitmiş,
mahkemeleşmişler mi, mahkemeleşmemişler mi?

Siz bizim Çekoslavakyalılaştırdıklarımızdan
mısınız yoksa
Çekoslavakyalılaştıramadıklarımızdan mısınız?

Hakkı Hakkı'nın hakkını yemiş. Hakkı Hakkı'dan
hakkını istemiş. Hakkı Hakkı'ya hakkını
vermeyince Hakkı'da Hakkı'nın hakkından
gelmiş.

Masal Nedir?

Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla olağanüstü durum ve olayları yine olağanüstü kahramanlara bağlayarak anlatan halk hikâyelerine masal denir.

Masal Türünün Özellikleri

- Masallar tamamıyla hayal gücü ürünüdür.** Gerçekle organik bir bağ söz konusu değildir.
- Mensur bir yapıya sahiptir.** Nazım-nesir karışık olan masal örnekleri de vardır.
- Sunduğu evreni inandırıcı kılma gibi bir kaygı söz konusu değildir.
- Masallar, meydana geldikleri zaman bir kişinin maliyken, yaygınlaştıkça, yöreden yöreye, ülkeden ülkeye geçtikçe halkın malı olur. Masal, anonim bir türdür.

- Masallarda genellikle iyilik - kötülük, doğruluk - haksızlık, adalet - zulüm, alçakgönüllülük - kibir... gibi zıt durumların temsilcisi olan kişilerin mücadelelerinden veya insanların ulaşılması güç hayallerinden söz edilir.
- Masallarda yer ve zaman kavramları belirsizdir.** Mekan adı olarak genellikle "Hint, Yemen, Kaf Dağı, Çin, Maçin" kullanılır.
- Anlatımda genellikle geniş zaman veya öğrenilen geçmiş zaman kipi (-mişli geçmiş) kullanılır.
- Anlatım kısa ve yoğundur.
- Masal kişileri her tabakadan seçilebilir. Masallarda cinler, periler, devler de rol alır.
- Masalların bir kısmı hayvanlarla ilgilidir.
- Masalların çoğu " bir varmış, bir yokmuş" ya da " evvel zaman içinde, kalbur saman içinde" gibi ifadelerle başlar. Bunlara tekerleme ya da döşeme denir.
- Tekerlemeden sonra olay ve dilek bölümleri gelir. Türk masallarında dilek bölümü "Onlar ermiş muradına .. " ya da " gökten üç elma düştü." biçiminde başlar.
- Masallarda milli ve dini motiflere hemen hiç yer verilmez.
- Masallarda genellikle bir eğitim amacı saklıdır; masallar bu yönüyle didaktik (öğretici) bir nitelik taşır.
- Günümüzde belli bir kişinin ortaya koyduğu yapma masallar da yazılmaktadır. Türk masalları üzerinde, bizde Pertev Naili Boratav, Eflatun Cem Güney gibi kişiler çalışmışlardır.
- Eflatun Cem Güney, edebiyatımızda "masalcı baba" olarak anılır. Pertev Naili Boratav'ın masallarla ilgili yaptığı iki önemli çalışma "Az Gittik Uz Gittik" ve "Zaman Zaman içinde" adı ile yayımlanmıştır. Billur Köşk Masalları, Tahir Alangu'ya aittir.
- Masal türünün Hindistan'da doğduğu sanılmaktadır.
- Evrensel esaslara dayanır.
- Anlatımda secilere yer verilir.

- Metin hacmi olarak destandan ve halk hikayesinden kısadır.
- Masal metinlerinin içerisinde diğer halk edebiyatı ürünlerine yer verilmiş olabilir.
- Olağanüstülükler ön plandadır.
- Tasvir, soru - cevap, tekrar gibi yöntemler anlatımı şekillendiren hususlardır.
- Türk masalları, sembolik açıdan zengindir. Türk masallarında Hızır, derviş, pir gibi karakterlere yer verilir; bu karakterler genellikle dualarının kabul görmesi yönüyle anlatılırlar.
- Türk masalları ile ilgili derleme yapan ilk kişi Ziya Gökalp'tir.
- Türk masalları ile ilgili ilk önemli bilimsel çalışmalar ise Ignacz Kunos'a aittir.
- Behçet Necatigil'e ait Üç Turunçlar ve Ziya Gökalp'e ait Alageyik adlı eserler önemli manzum masal örneklerimizdendir.

Masalların Planı (Yapısı)

- Masallar, kendine özgü yapı özellikleri ve belli bir akış içinde oluşmuş bölümleri olan bir türdür. Masalın planı veya bölümleri şu başlıklar altında incelenebilir:

1. Döşeme: Masalın başlangıç bölümüdür. Bu bölüm giriş tekerlemesi ile başlar. Bu bölümde kısa veya uzun bir tekerleme ile dinleyici veya okurlar masalın olağanüstü dünyasına hazırlanır. Limon Kız adlı masalda "Bir varmış, bir yokmuş..." ifadesiyle başlayan paragraf metnin döşeme bölümünü oluşturmaktadır.

2. Serim: Bu bölüm olay, kişi, zaman ve mekân ile ilgili temel unsurların ortaya konulduğu bölümdür. Bu bölümde olay örgüsü içinde yer alan kişiler tanıtılır ve masalı kuracak ve geliştirecek olayın/olayların ne olduğu ve nasıl başladığı anlatılır. Limon Kız adlı masalda döşemeden sonraki bölüm serim bölümünü oluşturur ve şehzadenin Limon Kız'ı arayış yolculuğu metni kuran bir unsurdur.

3. Düğüm: Bu bölüm, masalda anlatılan olayların düğümlendiği ve bir çıkmaza girdiği bölümdür. Bu bölümde olaylar, dinleyici veya okuyucunun ilgisini, merakını arttıracak bir hâle gelir.

4. Çözüm: Bu bölüm, düğüm bölümünde ortaya konulan sorunun bir çözüme kavuşturulduğu bölümdür. Bu çözümde genellikle olağanüstü veya olağan bir kişi veya varlığın yardımı söz konusudur. Limon Kız'da şehzade ile Limon Kız'ın buluşması metnin çözüm bölümüdür. Bu çözüm sürecinde çeşitli varlıklar (at, köpek, gül vb.) bazı olayların çözümüne yardımcı olmaktadır.

5. Dilek: Masalın olumlu bir sonuca bağlandığı bölümdür. Bu bölüm genellikle bitiş tekerlemesiyle son bulur. Bu bölümde hem masal kişilerine hem de dinleyicilere yönelik iyi dilekler sunulur. Limon Kız'ın son cümlesi metnin dilek bölümünü oluşturmaktadır.

Masallarda yer alan bazı ana karakterler ve sembolize ettiği değerler:

Keloğlan - Şans ve zeka
Üvey anne- Zulüm
Üvey kız kardeş - Kıskançlık
En küçük kardeş - İyilik, başarı, zeka
Yaşlı adam - İyilik, yardım
Köse - Hainlik, kötülük

Masal Türünün Önemli Eserleri

1. Hint Masal Kitapları

Pançatantra: "Beş masal kitabı" anlamına gelmekte olup, Hint masal kitaplarının en eskisidir. Eserin yazarı belli değildir.

2. Arap Masal Kitapları

Binbir Gece Masalları: 11.yüzyıldan itibaren anlatılan ve derlenen Binbir Gece Masalları'nı Avrupa'ya ilk defa 18. yüzyılda Fransız Antoine Galland tanıtmıştır. Binbir Gece Masalları'nın kökeni olarak daha çok Hindistan ve Mısır gösterilir. Masalın kahramanları Şehriyar adlı bir şehzade ile Şehrazat adlı eşidir. Masalların konusu ise Şehriyar'ın kadınların ihanetine uğraması sonucu her gece sonunda bir kadını öldürmesiyle başlar.

3. İran Masal Kitapları

Binbir Gündüz Masalları: Bu eser, adeta Arapların Binbir Gece Masalları'na karşı yazılmış gibidir. Binbir Gece Masalları'nda kadınların, Binbir Gündüz Masalları'nda ise erkeklerin vefasızlığından söz edilmektedir. Binbir Gündüz Masalları'ndaki metinler, Binbir Gece Masalları'na göre daha uzundur.

4. Avrupa Ülkelerinin Önemli Masal Kitapları

Aisopos (Ezop): MÖ 6. yüzyılda yaşadığı varsayılan eski bir Yunan masalcısıdır. Kendi adıyla anılan hayvan masallarıyla ünlü. Ezop'un hayatıyla ilgili bilgiler kesin değildir. Aisopos masallarının kitap haline getirilmesi ise 14. yüzyıla rastlar. Aisopos, dilimize Nurullah Ataç tarafından Aisopos Masalları adıyla kazandırılmıştır.

La Fontaine: Fransa sahasında yetişen masalcıların başında La Fontaine gelmektedir. Hayvan masalları şeklinde hazırlanmıştır. Bugün hemen hemen bütün dünya dillerine çevrilmiştir. Bizdeki ilk La Fontaine çevirileri Şinasi ve Ziya Paşa ile başlar. La Fontaine masallarının büyük bir bölümü Orhan Veli Kanık tarafından "La Fontaine'nin Masalları" adıyla 1948 yılında çevrilmiştir. Masalların tamamını ise Sabahattin Eyuboğlu "La Fontaine / Masallar" adıyla 1969 yılında çevirmiştir.

Grimm Kardeşler: Grimm Kardeşler (Jakob Ludwig Karl Grimm ve Wilhelm Grimm) Alman edebiyatına ilişkin masalları derlemiştir. Bu derleme, masal türünün bilimsel yönünün öne çıkarılması açısından önemlidir. Grimm Kardeşler'e ait bu çalışmanın adı Çocuk ve Aile Masalları'dır. Grimm Kardeşlerin yapmış olduğu masal derlemesini Türkçeye "Şeytanın Altınları" adıyla çeviren yazar Ülkü Tamer'dir.

Kaynak:

Tekerlemeler için bilgenc.com
Masallar için turkedebiyati.org'dan

alıntı yapılarak sadeleştirilmiştir...